

παράκλησις ἐπὶ ἐπιτομῆν

ΣΤΕ

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ

ΓΡΗΓ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΥΠΟ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Πρώην βουλευτοῦ καὶ Ὑπουργοῦ.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΕΙΣΑ

ΕΝ ΤΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚῷ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙῷ ΤΟΥ 1910

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ "ΑΥΓΗΣ", ΑΘΑΝ. Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

ΟΛΟΧ ΔΕΚΑ, ΣΤΟΑ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

1909

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

1819—1873

«Εἰ δὲ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος πάσης
ἀξιότης ἐπ' ἀρετῇ θαυμάζεσθαι, τὴν Ἑλλάδα
πειρατέον εὖ ποιεῖν».

(Ξενοφώντος Ἀπομνημ. Β', α', 28).

Τὸ ἐκ τῶν τοῦ Ξενοφώντος λόγιον τοῦτο τοῦ Προδίκου παρεν-
ετίθειτο ἐν διατριβῇ περὶ ἱστορικοῦ θέματος, ἣν μοὶ ὑπηγόρευεν
ἐν ἔτει 1853, ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος, μαθητὴ αὐτοῦ ὄντι
ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἐκπαιδευτηρίῳ ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς ἐμὲ τὴν
στιγμὴν ἐκείνην προσέθηκε κατὰ τὸ οἰκεῖον αὐτῷ ὕφος· «Ἀκούεις
αὐτὸ παιδί; πρέπει νὰ τὸ ἐγκαλέητε οἱ νέοι εἰς τὴν ψυχὴν σας
ὡς κέντρον πρὸς ἄμλληαν εἰς τὸν βίον σας». Ποσάκις ἐν τῷ μετὰ
ταῦτα, ὄριμος γενόμενος, ἐμνήσθην τῶν λόγων τοῦ σοφοῦ διδα-
σκάλου μου, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀγῶνων, οὓς διεξάγει ὁ καθόλου
Ἑλληνισμὸς διὰ τῶν ἐκάστοτε ἀναδεικνυμένων μεγάλων τέκνων
του!

Καὶ ἀληθῶς, μεταξὺ τούτων ἐπιφανῆ κατέχων θέσιν καταλέγε-
ται καὶ ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος, ὅστις ἐν τῷ περιπετειώδει
ἀπὸ τῆς νεαρωτάτης αὐτοῦ ἡλικίας καὶ πολυκαμάτω βίῳ ὡς σκο-
πὸν ἔθετο τὴν Ἑλλάδα εὖ ποιεῖν, εἴτε ὡς διδάσκαλος καὶ παιδα-
γωγός, εἴτε ὡς συγγραφεὺς παντοίων ἐπιστημονικῶν διατριβῶν,
ἀναγομένων εἰς ἐκπαιδευτικά, φιλολογικά, φιλοσοφικά, ἀρχαιολο-
γικά καὶ γλωσσικά θέματα, εἴτε ὡς ὀργανωτὴς τῆς πέραν τῶν ὀ-
ρίων τῆς Ἑλλάδος ἐθνικῆς δράσεως, εἴτε ἀπὸ διπλωματικῆς σκο-
πιᾶς διευθύνων τὴν Προξενικὴν τῆς Ἑλλάδος ὑπηρεσίαν, ὅτε καὶ
ἀγωνιζόμενος τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἐν Σέρραϊς τῆς Μακεδονίας,
ἔπεσεν ὡς καλὸς τῆς Πατρίδος στρατιώτης. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μνήμη
αὐτοῦ δεόν νὰ παραμείνῃ ἀγήρως καὶ ἡ δεξιότης αὐτοῦ ἐν γένει ὡς
ὑπόδειγμα τοῖς τεταγμένοις, ἵν' ἀκολουθήσωσι τὸν τίμιον ἐκείνου
ἀγῶνα, ὃν διεξάγει ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνένδοτος, ἀκαμπτος, ἀκατα-

πόνητος, ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1453, ὑποχωρῶν πολλάκις εἰς τῶν πραγμάτων τὴν φορὰν. οὐδέποτε πίπιων, οὐδὲ κύπτων τὸν αὐχένα, διότι ὄρθιον αὐτὸν τηρεῖ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἔλλοχεύων πολλάκις καὶ τὰς προσφόρους περιστάσεις καρδοκῶν, ἵνα ἀνακύψῃ ὄρωμαλεώτερος καὶ ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ἐν τῇ διαρρῆσει τῶν αἰῶνων. "Ἔθνος τοιαύτην διεξάγον πάλην πρὸς πάντα, ὃν ἀπαντᾷ ἐπιπροσθούντα τὸ ἐθνικὸν ἔργον του, δὲν εἶναι προωρισμένον εἰς θάνατον, ἢ δὲ ἐπὶ τὴν ζωικότητα ταύτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ πίστις ἀποτελεῖ τὴν ἀκατάβλητον ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους !

"Ἴσως ὑπὸ τοιαύτης τινὸς ἰδέας κατείχετο καὶ ὁ Σολωμός, ὅταν ἔγραφεν εἰς τὸ ἀτελὲς μεῖναν, δυστυχῶς, ποιήμα του «τὸ Μεσολόγγι ἢ οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι»:

»Μπτέρα μεγαλόψυχη, στὸν πόνο καὶ στὴ δόξα
 »Κῆ ἂν στὸ κρυφὸ μυστήριον ζοῦν πάντα τὰ παιδιά σου
 »Μὲ λογισμό καὶ μὲ ὄνειρον»....

Τὸ αἶσθημα τοῦτο ὁ Παπαδόπουλος διδάσκων ἐζήτηε νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὁμηγητῶν του, οὓς ἤθελε νὰ διαπλάσῃ πολίτας τῆς Μεγάλῃς Πατριδοῦ, διότι εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτήριον προσήρχοντο τρόφιμοι ἐκ παντοίων κέντρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ὅπου τότε εὐμᾶτο ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία. Ἐκ τῆς αὐτῆς πεποιθήσεως ὠρμαῖο καὶ ὁ ἀείμνητος Τρικούπη, ὅτε ἐν ἔτει 1892, ἐν τέλει θαυμασίας ἀγορεύσεώς του ἐν τῇ Βουλῇ, ἔβροντοφώνησε τὸ περιφημον ἐκεῖνο «ἡ Ἑλλὰς προῶρισται νὰ ζήσῃ καὶ θὰ ζήσῃ».

Τὸ σάλπισμα τοῦτο ὑπῆρξε πάντοτε τοῦ δουλεύοντος Γένους ὁ στεναγμός, εἴτε ἐν τῇ δημοικῇ ποιήσει, εἴτε ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε ἀπὸ τῶν ὁρέων τῶν ἀρματωλῶν, εἴτε ἀπὸ τοῦ γραπτοῦ καὶ ἐνδιαθέτου λόγου τῶν ἀνὰ τὴν ὑφήλιον διεσπαρμένων τέκνων του.

Ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἀνήκει εἰς Μακεδονικὴν οἰκογένειαν καὶ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τὸ ρεῦμα τῶν οὐανικῶν φυλῶν δὲν ἠπέλει εἰς τὸ ἀπορροφήσῃ τέλεον τὸν Ἑλληνισμόν. Γεινηθεὶς ἐν Θεσσαλονικῇ τῷ 1819 ἐκ πατρὸς Γεωργίου Παπαῦ καὶ μητρὸς Μαρίας Θεμέλης, ἧς ὁ πατὴρ, τραπεζίτης, ἐθανατώθη δι' ἀγχόνης ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἔκκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, διετῆς μόλις ἔμειεν ὄρφανὸς πατρός, ὑποστὰς μετὰ τῆς μητρὸς

αὐτοῦ καὶ τὴν ἐν φυλακῇ κάθειρξιν, ὁπόθεν δι' ἐνεργειῶν πιστῆς ψυχοκόρης ἀποδράντες μετέβησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν παρὰ τῷ θεῷ αὐτοῦ Ἰωάννῃ Πετροπούλῳ, ἐμπορευομένῳ ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐκεῖ ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἀνετράφη καὶ ἐγενήθη τὰ πρῶτα νάματα σιερρῶς παιδείσεως ἐν τῷ σχολείῳ τῶν Γάλλων Λαζαριστῶν, ἐκμαθῶν τελείως τὴν Γαλλικὴν καὶ Λατινικὴν, κατόπιν δὲ ἐν Σύρῳ μετοικήσας μετὰ τοῦ θείου, ἔτυχε διδασκάλου τῆς Ἑλληνικῆς ἀρίστου ἐν τῷ αὐτόθι γυμνασίῳ, τοῦ Νεοφύτου Βάμβα.

Ὁ θεῖος προώριζεν αὐτὸν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς, ἐφ' ᾧ καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Παρισίους ἐν ἔτει 1836. Ἀξίον δ' ἀναγραφῆς ἐνταῦθα εἶνε, ὅπως καταδειχθῆ ὅποια τὴν καρδίαν τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου κατεῖχον πατριωτικὰ αἰσθήματα, κατὰ λείποντος τὸ πρῶτον τὴν Ἑλλάδα μόλις δεκαεπταετοῦς, τὸ ἕξῃς ἐπίγραμμα ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ σημειωματορίου του ἀναγραφὴν παρ' αὐτοῦ.

«ὦ παμφιλτάτη πατρίς μου!

«Ἄν οἱ λογισμοί μου ἀπομακρυνθῶσι ποτε ἀπὸ τῆς τύχης σου, εἰς τὰ σκότη τοῦ Ἄδου, ἐνθα ὁ ἐνάργετος ἀναπαύεται, ἐκεῖ ἢ δακρυσμένη σου ὄψις ἄς ἔλθῃ νὰ καταταράξῃ τὴν ἡσυχίαν μου καὶ ἢ Ἐριννὺς μὲ τὴν μάστιγά της ἄς πλήξῃ τὴν ἐπίσκορον καρδίαν μου!»

Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ πρὸς τὸ ἴνδαλμα τῆς Πατρίδος ἀντικατοπτρίζεται ὅλη ἡ Ἐθνικὴ ψυχὴ τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου καὶ ἡ κατόπιν πατριωτικὴ αὐτοῦ δραῖσις, διότι, ὅπως οἱ νεανίαι ἐγκαταλείποντες τὴν γενέτειραν ἀποχωρίζονται τῆς ἐκκλητικῆς

ΓΡΗΓ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

τῆς καρδίας των καὶ πρὸς αὐτὴν στρέφουσι τοὺς λογισμοὺς των, ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἠιένιζε πρὸς τὴν πατριδα ὡς μόνην πληροῦσαν τὴν καρδίαν του καὶ ᾤμνυε πρὸς αὐτὴν τὸν ὄρκον ἐκεῖνον τῆς πίστεως καὶ ἀφροσιώσεως.

Ἡ οπουδὴ τῆς ἱατρικῆς οὐδόλω· συνεβιβάζετο πρὸς τὰς κλίσεις τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου, ὅστις φύσει ἔρρεπε πρὸς τὰς φιλολογικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς μελέτιας. Ὅθεν καὶ πρὸς τὸν ἱεῖον καὶ χορηγὸν αὐτοῦ ἦλθεν εἰς διάστασιν, ἵνα δὲ ποριζῆται ἰὸς τῆς συντηρήσεώς του ἐν Παρισίοις δαπάνας, ἀνέλαβε τὸ ἔργον διορθωτοῦ τῶν Ἑλληνικῶν ἐντύπων παρὰ τῷ μεγάλῳ ἐκδότῃ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου καὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων Φιρόμῳ Διδότῳ, καὶ οὕτω ἐξηκολούθει τὰς φιλοσοφικὰς σπουδὰς του, γνωρισθεὶς μετὰ τῶν τότε ἀκμαζόντων ἐν ταῖς ἐπιστήμαις μεγάλων τῆς Γαλλίας ἀνδρῶν, τοῦ Βιλεμαίνου, τοῦ Κουζίνου, τοῦ Κυβιέρου καὶ εἴ τινος τοιοῦτου. Βραδύτερον ὁ θεῖος μετέγνω καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὸν ἀνεψιὸν χορηγίαν.

Ἐν ἔτει 1839 ἔτυχε νὰ παραιτηθῆ ἐν Παρισίοις ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Ἀλέξανδρος Γκίκας, ὅστις ἔστην μετὰ τῶν ἐκεῖ σπουδαζόντων Ἑλλήνων τὸν καταλλήλον διὰ τὴν θέσιν ἀγαπῶντος αὐτοῦ γαμματέως καὶ διδασκάλου τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ, προσέλαβε, καὶ ὑπόδειξιν τῶν καθηγητῶν του, τὸν Γρηγόριον Παπαδόπουλον. Βραδύτερον δὲ διώρισεν αὐτὸν μέλος τοῦ μυστικοῦ αὐτοῦ συμβουλίου, καθηγητὴν τῆς ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας, εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἀκαδημαϊκοῦ Λυκείου τοῦ ἁγίου Σάββα καὶ Ἐπόπτην τῶν Σχολείων τῆς Ἡγεμονίας. Πρὸς τοῦτο ὁ Παπαδόπουλος ἐπεσκέφθη, ἵνα ἐκεῖθεν πορισθῇ πρακτικὰ διδάγματα, τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην καὶ τὰς Ἀθήνας (1841). Τότε ὁ Παπαδόπουλος ἐγνώρισε καὶ διὰ στενῆς φιλίας συνεδέθη πρὸς τὸν ἔξοχον πατριώτην Βλάχον φιλόλογον, τὸν Ἡλιάδην Ροδαλέσκον, εἰς ὃν ὁ Ἡγεμὼν Γκίκας εἶχεν ἀναθέσει τὴν ὁργάνωσιν τῶν σχολείων τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως, εἰς δὲ τὸν Παπαδόπουλον τῶν τῆς δημοτικῆς.

Μετὰ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Ἡγεμόνος Γκίκα ὑπῆρξε καὶ ἡ κατόπιν διάσημος συγγραφεὺς ἀναδειχθεῖσα ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Δώρα Ἰστριας (Dora d'Istria), Ἑλένη Γκίκα, ἡ συζευχθεῖσα τὸν πρίγκηπα Ἰωάννην Μασσάλοσκην, τῆς ὁποίας τὴν ἐκπαίδευσιν ἐπεμελήθη ὁ Παπαδόπουλος, ἐνοταλάξας εἰς τὴν ψυχὴν τῆς τὴν πρὸς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ἄλλην θύραθεν παιδείαν ἀγάπην. Μετ' εὐ-

γνωμοσύνης δ' αὕτη ἀνεμυνήσκειτο πάντοτε τοῦ διδασκάλου τῆς καὶ ἀλληλογραφίαν πρὸς αὐτὸν διειήρει. Ἐπισκεφθεῖσα δὲ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1860, περιῆλθεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Παπαδοπούλου καὶ πολλὰ περὶ Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν συνέγραψεν ἕξ ἐμπνεύσεως τοῦ διδασκάλου τῆς.

Ἐκθροιοθέντος τοῦ ἡγεμόνος Γκίκα ἐν ἔτει 1842 (1) ὁ Παπαδόπουλος ἠκολούθησεν αὐτὸν εἰς Γερμανίαν, παραμένοντας παρ' αὐτῷ δύο ἔτη. Κατ' ἐπιτολὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐπεσκέφθη τὰ ἐν Γερμανίᾳ ἐκπαιδευτήρια, ἵνα ἐν τῷ καταλληλοτέρῳ τούτων εἰσαχθῶσιν οἱ ἀνεψιοὶ τοῦ ἡγεμόνος πρὸς ἐκπαίδευσιν. Καὶ ἐκ ταύτης αὐθις τῆς ἀφορμῆς ὁ Παπαδόπουλος ἐμελέτησε τὸ προσηκόν τῇ Ἑλλάδι ἐκπαιδευτικὸν καὶ παιδαγωγικὸν σύστημα. Ἐκτοτε δὲ συνέλαβε τὴν ἰδέαν ἰδρύσεως ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου πρὸς εὐκολίαν ἰδίως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τῇ Ἀνατολῇ, ὧν τὰ τέκνα δὲν ἠδύνατο, πρόσηβοι καὶ ἔφηβοι, νὰ ἔλθωσιν εἰς Ἀθήνας πρὸς φοίτησιν εἰς τὸ Γυμνάσιον, τὸ μόνον τότε ὑπάρχον, ἀπροσιτάειντο καὶ ἄνευ τῆς προσηκόουσας ἐπιτηρήσεως. Ἀγαθὴ δὲ συγκυρία πρὸς πραγματοποιήσασθαι τῆς ἰδέας ταύτης τοῦ Παπαδοπούλου ἐγένετο ἡ πρόσκλησις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (1844), ἵνα κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐγνώριζε καλῶς τὸν Παπαδόπουλον καὶ ἐπεθύμει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἐκπαιδευτικούς καὶ παιδαγωγικούς σκοπούς. Οὕτω ὁ Γκίκας ἀπεφάσισε νὰ ἀποχωρισθῇ αὐτοῦ χάριν τῆς Ἑλλάδος, ἐναγκαλισθεὶς δ' αὐτὸν τῷ εἶπε· «μακαρίζω τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον θὰ ὑπηρετήσῃς» καὶ ἔθηκεν ἰδίᾳ χειρὶ εἰς τὸν κόλπον του τὸ βαρύτεμον ὄρολόγιόν του εἰς ἀνάμνησιν.

Ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Γκίκας ἐκ τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων, οἵτινες ὀπωροδήποτε ὀφέλιμοι ἀπέβησαν εἰς τὴν Βλαχίαν, τοὺς ὁποίους ὁμως οἱ νῦν Ρωμοῦνοι μετὰ περιφρονήσεως καλοῦσι Φαναριώτας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐγχωρίους αὐτῶν ἡγεμόνας, καὶ ὡς

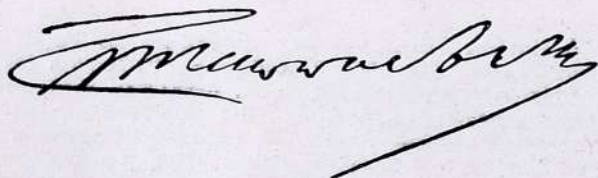
1) Ὁ Ἀλέξανδρος Γκίκας διεδέχθη τὸν ἀδελφόν του Γρηγόριον εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βλαχίας, διορισθεὶς Ὀσποδάρης τὴν 21 Μαρτίου 1834 ὑπὸ τῆς Τουρκίας, τῇ ἐπινεύσει τῆς Ρωσσίας, ἥτις, εἰσβαλοῦσα, κατέειχε τότε στρατιωτικῶς τὰς δύο παριστρίους ἡγεμονίας. Ὁ Ἀλέξανδρος Γκίκας ἦτο γενναϊοφρων, ἀφιλοκερδής, φύσει φιλελεύθερος καὶ ἀγαθῶν προθέσεων, ἀλλὰ φοβούμενος τοὺς Ρώσσους δὲν ἐτόλμα ν' ἀκολουθήσῃ τὴν βλαχικὴν νεολαίαν εἰς τὰς φιλελεύθερους ὁρμάς τῆς. Κατόπιν σφοδρᾶς ἀντιπολιτευσεως ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκραγέντων ἐπαναστατικῶν κινήματων, ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς τῷ 1842.

ἀντιπροσωπεύοιτας τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν τῶν Ἑγεμονιῶν, ὥσα-
ναι τῶν Τούρκων ἰοπαρχῶν ἢ διοικήσις θὰ εἶχεν ἀποβῆ ταῖς Ἑγε-
μονίαις τῆς παρὰ τὸν Ἰστορον χριστιανικωτέρα !...

Ὁ Μανροκορδάιος, ἅμα κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Πα-
παδόπουλον, μετεχειρίσθη εἰς διπλωματικὴν ἀποστολὴν παρὰ τοῖς
Οὐγγροῖς, μεθ' ὧν διετέλει εἰς συνεννοήσεις περὶ συνομολογήσεως
συνθήκης συμμαχίας· « Πήγαινε », εἶπεν εἰς τὸν Παπαδόπουλον, νὰ
» μεταλάβῃς πρῶτα καὶ ἔλα ὕστερα νὰ ὄρω οὗτος ὁ ἴδιος εἰς τὸν ἐπεν-
» δύτην σου τὰ μυστικὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα θὰ πάρῃς μαζὺ σου. »

Ὁ Παπαδόπουλος ἐξετέλεσε τὴν κινδυνώδη ἀποστολὴν, καθ' ὃ-
δὸν δὲ ἐκινδύνευσε ν' ἀποθάνῃ προσβληθεὶς ἐκ χολέρας κατὰ
τὴν διὰ τῆς βορείας Μακεδονίας διάβασιν. Ἄλλ' ἀνελθόντος εἰς
τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κωλέτη ἢ περαιτέρω πρὸς τοὺς Οὐγγρούς ἐνέο-
ργεια ἐγκατελείφθη.

Ὁ Παπαδόπουλος ἅμα κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα διωρίσθη
καθηγητὴς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Γυμνάσιον (1844),
βραδύτερον δὲ καθηγητὴς τῆς καλλιτεχνικῆς μυθολογίας καὶ τῆς
ἱστορίας τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Πολυτεχνεῖον
(1848), διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1863. Κάποτε ἐτίμησαν
τὰς παραδόσεις του περὶ καλλιτεχνίας εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον καὶ οἱ
βασιλεῖς τοσοῦτον ἦσαν αὐταὶ ὀνόμασται προσομοιάζουσαι μᾶλλον
πρὸς διαλέξεις· διότι ἢ ἀπὸ καθέδρας διδασκαλία τοῦ Παπαδο-
πούλου κατέθελγε τοὺς ἀκροατὰς τοῦ Σαρμύλος καὶ εὐφραδῆς,
καλλίλογος καὶ καλλιεπῆς, πεπρωκισμένος δι' ἰσχυρᾶς μνήμης,
πολυμαθῆς καὶ κάτοχος γνώσεων περικύλων, κοσμοπολίτης, ἅτε ἀπὸ
νεαρᾶς ἡλικίας περιελθὼν Ἀσιατὴν καὶ Δύσειν, διήνθιζε τὴν ὀμι-
λίαν του δι' εἰκόνων καὶ μεταφορῶν, αἵτινες ἐτήρουν τὴν προσο-
χὴν τοῦ ἀκροατοῦ προσηλωμένην εἰς τὸ στόμα του· σπανίως ἔρρι-
πτε τὸ βλέμμα εἰς τὰς σημειώσεις του, αἵτινες πυκναὶ καὶ γεγραμ-
μέναι διὰ χαρακτῆρος, ὃν ἐκεῖνος μόνος ἐγνώριζε ν' ἀναγινώσκῃ
καὶ οὕτως δεῖγμα ἔοικε ἢ παραιτημένη ὑπογραφή του,

ὠμοίαζον πρὸς σημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ὅτε ἐδίδασκεν ἱστορίαν, πολλάκις κατήρχετο τῆς ἔδρας καὶ περιπατῶν μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν συμπεπλεγμένας, οἷονεὶ ἀπήγγελλε λόγον παρὰ μάθημα. Καίτοι μικρὸς τὸ σῶμα, ὅμως ἐπεβάλλετο ἐκ τοῦ αὐστηροῦ αὐτοῦ ἠθους εἰς τοὺς μαθητάς. Πολλάκις ἤκουσα τὸν ἀείμνηστον Τρικούπην εὐφῆμως ἀναμνησκόμενον τῆς διδασκαλίας τοῦ Παπαδοπούλου, ὡς καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Γυμνασίῳ, οὗ καὶ ἐκεῖνος διετέλεσε μαθητῆς.

Τὴν ἰδέαν περὶ ἰδρύσεως Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου, ἀξίου τοῦ ὀνόματος, ἐπραγματοποίησεν ὁ Παπαδόπουλος ἐν ἔτει 1849, παραλαβὼν συνεργάτην καὶ τὸν Σταθόπουλον, καθηγῆ τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν. ἄριστον μεταξὺ τῶν τότε, ἀλλὰ προωρώως καταβληθέντα ἐκ δεινῆς νόσου. Τὰ ἐγκαίρια τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων τοῦ Ἑλλην. Ἐκπαιδευτηρίου ἐγένοντο κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1849 ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Δοσίου οἰκίᾳ, κατὰ τὴν Πλάκαν, ὅπου τότε συνεκέντροῦντο αἱ Ἀθῆναι. Βραδύτερον δέ, κατὰ τὸ 1856, ἐκτίσθησαν τὰ ὀπισθεν τοῦ Πανεπιστημίου κτίρια, ὅπου ἐγκαισιόσθη τότε τὸ Ἑλλην. Ἐκπαιδευτήριον ταῦτα περιελθόντα εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον ἀπὸ τοῦ 1863 περικλείουσι τὸ Φυσιογραφικὸν Μουσεῖον, τὸ Ἀνατομικόν, τὴν Ἀστυκλιτικὴν καὶ τὸ οἰκόπεδον, ὅπου ἀνηγέρθη κατόπιν ἡ εὐρεία τῆς Νομικῆς Σχολῆς αἰθουσα.

Εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτήριον συνέρροον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ πολλοὶ νέοι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος. Ἐπιέλλον οἱ πατέρες τοὺς υἱοὺς αὐτῶν νὰ γευθῶσι τὰ νάματα τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ παρὰ τὸν Ἰλισσόν, ἵνα ἀναπνεύσωσι τὸν ἐλεύθερον ἀέρα καὶ ἀποκομίσωσιν εἰς τὰς πατρίδας τῶν ἐπανερχόμενοι τὴν πρὸς τὴν Μητροπόλιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην, τὴν συμφυᾶ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὴν θεμελιώδη βάσιν, ἐφ' ἧς σιτηρίζεται ἡ ἀνθρωπίνη ἀνάπτυξις καὶ ἡ τῶν κοινωνιῶν ἐξέλιξις. Ποσάκις ἐν τῷ κατόπιν βίῳ ἄφατον ἠσθάνθη χαρὰν, ὁσάκις εὐχε νὰ συναντήσω ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ συντροφίμῳ τοῦ Ἑλλην. Ἐκπαιδευτηρίου καὶ ν' ἀναπολήσωμεν τὰς ἡμέρας τῆς νεότητος! Πρῶτος δ' ἤρχετο εἰς τὸ στόμα ἡμῶν ὁ Παπαδόπουλος, οὗ πάντες μετὰ σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης ἀνεμνησκόμεθα.

Ὁ Παπαδόπουλος ἐδημοσιογράφει ἐνίοτε καὶ εἰς τὸν «Αἰῶνα» τοῦ Φιλήμονος ἐπὶ θεμάτων φλεγόντων, ἀλλ' ἦτο δομὴς πρὸς

τοὺς ξένους καὶ τ' ἄρθρα του ἀπήρθεσκον πρὸς τὴν Αὐλὴν εἰς τοῦτο δὲ καὶ ἀπεδίδοτο ὁ μὴ διορισμὸς του ὡς καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου θὰ ἐλάμπρυνεν οἰανδήποτε ἔδραν καὶ ἂν κατελάμβανεν. Ἀπέσχε δ' ἐπιμελῶς ν' ἀναμιχθῆ εἰς τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν. Τῇ ἐπιμόνῳ ὁμῶς τοῦ Ἀεληγεώργη ἀπαιτήσῃ (πρῶτῃν καὶ τοῦτου μαθητοῦ του ἐν τῷ Γυμνασίῳ) ἐδέχθη θέσιν τμηματάρχου ἐν τῷ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείῳ (1870), ἐκεῖθεν δὲ ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς ἀγρύπνως ἐπεσκόπει τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἰδίως τοῦ Πανσλαβισμού τὰς ἐνεργείας, ὃν ἐθεώρει τὸν ἄσπονδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐγθρόν καὶ ἐφοβείτο τὴν ὄσπῃν αὐτοῦ, ὅπως ὁ φίλος του Ἡλιάδης Ραδουλέσκου, ὅστις εἰς τὰς Ἀναμνήσεις του (*Souvenirs et impressions d'un proserit, Paris, 1850*), ἐξόριστος ἐν Παρισίοις, προεκάλεε τὴν προσοχὴν τῶν πατριωτῶν αὐτοῦ εἰς τὸ χαῖνον πρὸ τῶν ποδῶν των βράσθρον, τὸ ἔτοιμον νὰ τοὺς καταπίῃ καὶ ὅπερ ὀνομάζεται Πανσλαβισμός. Ἄλλ' οἱ Ρουμοῦνοι ἐπιτιχόντες, χάρις εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἔθνηκοτήτων ἔμμονον πολιτικὴν τοῦ Ναπολέοντος Γ', τὴν ἐνωσὴν τῶν ἡγεμονιῶν καὶ συνταχθέντες εἰς Βασιλεῖον καὶ δεσπότης προαγόμενοι, κατέστησαν προπύργον κατὰ τῆς πρὸς τὴν χάραν των ὄσπης τῶν Σλαύτων ὧν τὴν διοίκησιν εἶχαν πέλλακίς δεσπότης.

Ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων ἀγόμενος ὁ Παπαδόπουλος ἐσχεδιάζεν ἀπὸ τοῦ 1866 τὴν οὐσίαν Σύλλογον Ἀποστολῆν ἔχοντος τὴν διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας ἰδίως ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ὅπου ὁ Παπαδόπουλος διεώρα τὸν κίνδυνον ἐπικείμενον ἐκ τῆς γεινιάσεως καὶ τῆς ἐγκατασπορᾶς βουλγαροφώνων πληθυσμῶν. Τὴν πραγματοποίησιν δὲ τοῦ μεγάλου τούτου σχεδίου κατώρθωσεν ἐν ἔτει 1869 τῇ βοηθείᾳ ἀνδρῶν ἐκ τῶν κρατίστων ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῷ πλούτῳ καὶ τῇ κοινωνικῇ ὑπεροχῇ, οἷοι ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ὁ Κωνστ. Δόσιος, ὁ Μάρκος Ρενιέρης, ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ὁ Π. Ρομπότης, ὁ Κωνστ. Παπαρηγόπουλος, ὁ Κ. Μουρούζης, ὁ Λέων Μελάς, ὁ Γ. Βασιλείου, ὁ Παῦλος Λάμπρος, ὁ Κ. Ν. Κωσιτῆς, ὁ Χαρίλ. Τρικούπης κλπ, τῇ κοινῇ συμπράξει τῶν ὁποίων ἰδρύθη κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1869 ὁ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογος, τοῦ ὁποίου πρῶτος Πρόεδρος ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του (1873), ὅστις ἦτο ἡ ψυχὴ καὶ ὁ δραστηριώτερος αὐτοῦ ἐργάτης· διότι ὁ

Παπαδόπουλος ἦτο φύσει ἀκαταπόνητος, ὁρῶν πρὸς ὃ ἀνελάμβανεν ἔργον, ἀεικίνητος καὶ διὰ τῆς εὐγλώτιου ὀμιλίας του πείθων καὶ ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του προσηταιριζόμενος τοὺς ἀκροωμένους. Ἐνθουμοῦμαι, ὅτε ἐν ἔτει 1871 ἦλθον ἐκ Κερκύρας, ὕπου διετέλουν Ἐφέτης, εἰς Ἀθήνας καὶ μετέβην εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ἵνα χαιρετήσω τὸν παλαιὸν διδάσκαλόν μου, εὔρον αὐτὸν ἔχοντα ἐπὶ τοῦ γραφείου αὐτοῦ ἀνεπτυγμένον τὸν χάριτην τῆς Μακεδονίας καὶ ἀναπτύσσοντα ἐν συναρπαζούσῃ ὀμιλίᾳ πρὸς περιστάσιαι τὰς περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐθνικῆς δράσεως ἰδέας του, τοὺς πιθανοὺς κινδύνους, τὰ ἐπιπροσθούντα εἰς τὸ ἔργον στοιχεῖα καὶ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐμνήσθη ἡμερῶν ἀρχαίων, ὅτε ἠκροώμην αὐτοῦ διδάσκοντος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἐκπαιδευτηρίῳ. Ἐπὶ τοῦ Χάρτιου διὰ μολυβδόσιων πολυχρῶμων εἶχε χαράξει ζώνας ἐπιρροῆς καὶ ἐπὶ τούτου ἀνέπτυσε τὰς ἰδέας του.

Ὁ Σύλλογος, ἅμα ἰδρυνθεὶς, προσέκαλεσε τὰς ὑπονοίας ξένης Δυνάμεως περὶ τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ τῆς ἐνεργείας του, καὶ ἐζητήθησαν ἐξηγήσεις καὶ παρενέβη καὶ αὐτὰς ὁ Βασιλεὺς πρὸς λήξιν τοῦ διπλωματικοῦ τούτου ἐπεισοδίου.

Ὁ Σύλλογος παρέσχεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπόδειξιν πολιτικῆς ὑπηρεσίας, χωρῶν ἐπὶ τὰ ἔργα, αὐτὰ ἐχώρασαν οἱ συστήσαντες αὐτόν. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 1885 ἐπέληθε διαφωνία μετὰ τὸ Διοικητικὸν αὐτοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἔκτισε καὶ τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ μέσα καὶ ἡ καθόλου ἐνέργεια ἐχαλαρώθη. Ἐδίνχως ὅμως γενναῖοι χορηγοὶ ἐκ τῶν ἔξω ἔσπευσαν εἰς ἀρωγὴν αὐτοῦ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις ἐτοιώθησαν. Ἀνηρόν μόνον εἶπε τανῦν, ὅτι ἠραιώθησαν εἰς βαθμὸν ἐμπιέοντα τὴν ἀποθάρρυνον ἐν τῷ ἔργῳ, αἱ ἔξωθεν χορηγίαι καὶ τὰ πρῶην πλοῦσια κληροδοτήματα τῶν ὁμογενῶν.

Ὁ Παπαδόπουλος διετέλεσε καὶ Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου (1862) καὶ Σύμβουλος παρὰ τῷ Ὑπουργεῖῳ τῆς Παιδείας, διότι ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς ἦτο τότε εἰδικὸς καὶ βαθὺς γνώστης τῶν πρὸς βελτίωσιν τῆς παρ' ἡμῖν παιδείας δεομένων, ἐκδοὺς καὶ πολῦτιμον περὶ παιδαγωγικῆς Ἐγχειρίδιον δι' ὃ καὶ καθ' ὑπόδειξιν αὐτοῦ συνετάχθησαν ἐπὶ τὸ τελειότερον τὰ προγράμματα τῶν σπουδῶν τοῦ Διδασκαλείου, τοῦ Ἀρσακείου, τοῦ Πολυτεχνείου, τοῦ Ἀμαλείου καὶ τοῦ Ὀρφανοτροφείου Χατζηκώστα. Ἀλλὰ τὸν Παπαδόπουλον ἀπησχόλησεν, ὡς εἶκόσ, καὶ τὸ περὶ ἐκπαιδεύσεως τῆς

Ἑλληνίδος γυναικὸς ζήτημα, διότι δὲν ἐλάνθανεν αὐτὸν οὐκ ἢ γυνὴ ἀποτελεῖ τὴν κρηπίδα τῆς οἰκογενείας καὶ τὸν ἀριστον παράγοντα τῆς οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς. Ἐφ' ᾧ ἐν ἔτει 1866 ἀπήγγειλε λόγον θανμάσιον δημοσιευθέντα ἐν τῷ Ἀθηναίῳ «Περὶ γυναικὸς καὶ Ἑλληνίδος», τοῦ ὁποίου ἄξιον εἶνε νὰ ἀναδημοσιευθῇ ἐνταῦθα ἢ ἐξῆς παράγραφος : «Εἰς τὴν γυναῖκα ἀπόκειται τὸ μέλλον τῆς » Πατρίδος, διότι πᾶν τὸ μὴ ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας ἐξερχόμενον δὲν ἐπιδορᾷ εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν. Ἡ γυνὴ λειπαίνει τὴν » πτραχύτητα τῶν ἡθῶν ἡμῶν. καθηδύνουσα τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, » διαπλάττουσα τοὺς τρόπους ἡμῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ θέλει ἀποξέσει » πτὸ σκατὸν καὶ ἐμπνεύσει φρονικὴν χάριν εἰς τὸν λόγον, διότι ἢ » τεχνικῆ γλῶσσα τῶν λογίων μόνον διερχομένη διὰ τῶν χειλέων » αὐτῆς θέλει ἀποβάλλει τὴν ψυχρὰν καὶ ἀριστοκρατικὴν αὐτῆς » δυοκαμφίαν. »

Ὅθεν τοῦ Ἐργαστηρίου τῶν Ἀπόρων γυναικῶν καὶ τοῦ πρώτου τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν Συλλόγου αὐτὸς ἔδωκε τὴν ἰδέαν καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις, συντάξας ὁ ἴδιος καὶ τὸν ὄργανισμὸν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Σύλλογος οὗτος εὐδοκίμει ὑπὸ τὴν φιλοπόλιδα καὶ εὐεργετικὴν διοίκησιν εὐγενεσιῶτων δεσποτῶν, διδασκῶν τέχνας, τῶς ἀγνωστούς τῶ ἐν Ἑλλάδι γυναικείῳ φύλῳ Ἀπασχολεῖ ἑκατὸν τὰς ἐργατίδων, αἷς παρέχει οὕτω τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως καὶ ἀποτρέπει ἀπὸ ἐκλύτου βίου, ἐχρησίμευσε δὲ καὶ ὡς ὑπόδειγμα πρὸς ἴθρουν ὁμοίων Συλλόγων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις.

Καὶ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ Ὁδείου οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν ὁ Παπαδόπουλος, «οὐκ ἂν ἀπλῶς ὅπως χρῆσιμος ὡς Σχολεῖον Μουσικῆς, ἀλλ' ὅπως συντελέσῃ ἰδίως εἰς τὴν μόρφωσιν μουσικοῦ αἰσθητήματος ἐν Ἑλλάδι, συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ὅπως περιοσῶν τὰ πολυτιμώτατα καὶ ἀρχαῖα μελικὰ » θέματα, τὰ ἀπανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα » μεταδοθέντα, γνωστῆς οὔσης τῆς ἐπιμονῆς, δι' ἧς τὰ μελικὰ » θέματα παραμένουσι μετὰ αἰῶνας ὅλους παρὰ τοῖς λαοῖς, καὶ » τέλος ὅπως ἐξυψώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν » πρὸς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ περιωπῆν.»

Τέλος τοῦ Παπαδοπούλου τὴν ἐπωφελῆ σύμπραξιν ἀπαντιῶμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἐν ἔτει 1870 τελέσει τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, συμφώνως τῇ διαθήκῃ, τοῦ ἀειμνήστου Ἐυαγγέλου Ζάππα. Ὁ Παπαδόπουλος μετὰ τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου, τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ προγράμματος τῶν

ἀγώνων, ὄρισαντες τὸ εἶδος τῶν ἀγωνισμάτων καὶ τὴν ὀνοματολογία αὐτῶν. Διετέλεσε δὲ ὁ Παπαδόπουλος μέλος τῆς διαρκοῦς Ἐπιτροπῆς μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἄλλὰ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ δὲν συνιστάτο Σύλλογος ἄνευ τῆς ὀδηγίας καὶ συμβουλῆς αὐτοῦ.

Ὡς συγγραφεὺς ὁ Παπαδόπουλος κατέχει ὀμολογουμένως σπουδαίαν θέσιν μεταξὺ τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του. Ἐγγραφε μετὰ καταπληκτικῆς εὐκολίας καὶ χάριτος. Ἡ βραδεία αὐτοῦ γνώσις τῶν θεμάτων, περὶ ἃ ἠσχολεῖτο, καθίστα τὸν κάλαμον αὐτοῦ ῥέοντα ἀπροσκόπως, ὥστε σπανίως παρίστατο ἀνάγκη διορθώσεως τῶν γεγραμμένων. Τοῦτο ἴσως συνειτέλεσεν ὥστε ἐν μέσῳ τῶν παντοίων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων ἀσχολιῶν νὰ καταλίπη ἀξιόζήλους διατριβὰς καὶ μονογραφίας, ὧν αἱ σπουδαιότεραι εἰσὶν αἱ ἑξῆς :

1) Περὶ σχέσεως τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν (γαλλιστὶ ἐν Βουκουρεστίῳ, 1840) λόγος ἐναρκτήριος τῶν μαθημάτων ἐν τῷ Λυκείῳ τοῦ Ἁγίου Σάββα.

2) Επίκρισις τῆς Ἱστορίας Δειῆ (ἐν Ἀθήναις 1845).

3) Καλλιτεχνιολογία μετὰ πινάκων.

Δοκίμιον καλλιτεχνιολογικῆς Ὀνοματολογίας Ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἑλληνικὴ Καλλιτεχνιολογία πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ Πολυτεχνείου.

Καλλιτεχνικὴ μυθολογία

Τεχνοποικὴ

(Διθρογραφημένα)

4) Περὶ τοῦ Θρασυλλείου μνημείου (1850).

5) Περὶ τοῦ Λυσικρατείου μνημείου (1852).

6) Περὶ Δημοσθένους καὶ τῆς ἐν τῷ Βασιλικῷ κήπῳ ἀνασκαφείσης μαρμαρίνης κεφαλῆς (1855).

7) Περιγραφή σφραγιδολίθων ἀνεκδότων (1855).

8) Περὶ σφραγίδος εἰκονιζούσης τὸν Θεσέα (1858).

9) Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (1859) (μεταφρασθὲν καὶ γαλλιστί).

10) Περὶ τοῦ ἐν Βλαχίᾳ Ἑλληνισμοῦ (1859).

11) Περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Πηνυκὸς (1861).

- 12) Ἀρχαιολογία Σύρον, κατόπιν γενομένων ἐκεῖ ἀνασκαφῶν καὶ ἀνακαλύψεως νεκροταφείου (1864).
- 13) Περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης (1865).
- 14) Ἄσματα τῶν ἐν Κοροικῇ Ἑλλήνων (1865).
- 15) Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἐν Μάνη Στεφανιοπούλων, χρονογραφία (1865).
- 16) Τὰ κατὰ τὸν αἰοίδιμον Πατριόρχην Γρηγόριον τὸν Ε', τόμοι δύο (1865).
- 17) Περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ἰταλικῆς ἐπὶ τῆς δημοτικῆς γλώσσης τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων (1866).
- 18) Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι σχολῆς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν προγενεστέρων Ἑλληνικῶν Σχολείων (1866).
- 19) Περὶ γυναικὸς Ἑλληνίδος (1866).
- 20) Δοκίμιον πρακτικῶν παιδαγωγικῶν ὁδηγῶν.
- 21) Περὶ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος.
- 22) Ἐκθεσις τῶν Ἑλλαδικῶν τοῦ 1870 κατὰ τὴν τέλει τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων (Συναγωγή Καλλιτεχνίας).
- 23) Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀνωτέρας Ἐκπαιδεύσεως, γαλλοδίτι αἰτήρη τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας ἐν Γαλλίᾳ Δουροῦτῆ (1867).
- 24) Ὁ περὶ Ἑλληνικῶν Σχολείων τόμος. Σημειώσεις περὶ Ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ περὶ τοῦ Διδασκαλείου (1863).
- 25) Ὑπόμνημα περὶ Διδασκαλείου καὶ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Τὸ Βουλγαρικὸν σχίσμα (1870) εὔρε τὸν Παπαδόπουλον ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τὸν Δεληγεώργην Προϋπουργὸν καὶ Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐν τούτῳ αἱ συμβουλαὶ τοῦ Παπαδοπούλου καὶ ἡ δρᾶσίς του ὑπῆρξαν πολύτιμοι. Ἡ δημιουργηθεῖσα ἐκ τοῦ σχίσματος κατάστασις ἐδέετο συντόνου ἐπὶ τόπον ἐνεργείας καὶ ὁδηγῶν πρὸς τοὺς Προξένους ἐμπεριστατωμένων καὶ λεπτομερῶν. Ἐκρίθη ἀναγκαῖον καὶ σκοπιμώτερον γὰρ σταλῆ εἰς Μακεδονίαν καὶ Θράκην ὁ Παπαδόπουλος, ὡς ὁ πάντων ἀρμοδιώτερος πρὸς τοιοῦτον ἔργον· ἀλλ' αἱ ἀντενέργειαι ξένης καὶ πάλιν Δυνάμεως ἐπήνεγκον τὴν ἀναβολὴν τῆς ἀποστολῆς, ἥτις

μόνον κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1873, πρωθυπουργοῦντος τοῦ Δεληγεώργη, κατορθώθη νὰ πραγματοποιηθῆ.

Τὸ ἔργον τοῦ ἀποστόλου τῆς Μητροπόλεως ἔβαινε θαυμασίως· ἡ εὐγλωττος αὐτοῦ φωνὴ ἔπειθε καὶ συνεκίνηε καὶ οἱ παραπλανηθέντες βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἠσπάζοντο τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτῶν τοὺς ἐμμεναιτας ἀκλονήτους εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των. Ἐν Σέρραις εὐρισκόμενος ὁ Παπαδόπουλος, ἔγραφε πρὸς τὴν σύζυγόν του : « Ὅσον μελλεῖω ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ ζητήματα, πείθομαι διὰ αἱ Σέρραι δύνανται νὰ ὀργανωθῶσιν εἰς σπουδαιότατον προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐἶνε σημεῖον ἐπικαιρότατον διὰ τοῦτο σκέπτομαι, διὰ ἡβραδύτερον θὰ χρειασθῆ ν' ἀφήσω τὴν ἐν τῷ Ὑπουργεῖῳ θέσιν μου καὶ νὰ ἐγκατασταθῶμεν ὅλοι ἐδῶ οἰκογενειακῶς. Ἄλλ' ἐδῶ ὡς ἀπλοῦς Πρόξενος πρέπει νὰ διενθύνω τὰς ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν ἐθνικὰς ἐργασίας ».

Ἄλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ θεομὸς πατριώτης νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιόν του ! Τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ γερμῶν ἦτο ἐκτάκτως δοιμύς. Ἐν μέσῳ Δεκεμβρίου ὁ ἀκαταπόνητος ἐργάτης τῆς ἐθνικῆς ἰδέας ἐξηκολούθηε περιοδεύων. Καταληφθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ πικρῆς χύρας καὶ μέμνης ἐπιώρας ἐκτεθειμένος εἰς δοιμὴν φύξιν, πῦρε βλήθη ὑπὸ ἰσχυρᾶς βρογχίτιδος, ἀφοῦ ἤδη ἐκ τῶν κακουχιῶν τοῦ ταξειδίου εἶχε προσβληθῆ ἐκ διαταράξεων, αἵτινες ἔδωκαν κατόπιν ἀφορμὴν νὰ πιστευθῆ ὅτι ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ Βουλγάρων. Οὕτως ἠναγκάσθη νὰ ἐπανεέλθῃ πρὸς νοσηλείαν εἰς Σέρρας. Τούτου γνωσθέντος ἐν Ἀθήναις ἐσιάλῃ ἐπὶ τούτῳ ἀιμόπλοισιν εἰς Καβάλλαν καὶ μετέφερεν αὐτὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἡ νόσος ἐτραπή ἐπὶ τὰ χεῖρω. Ὁ ἰατρὸς Μιχαὴλ Παπαδόπουλος, πατριώτης ἐνθερμος καὶ ἐνθους αὐτοῦ συνεργάτης, ἐξετάζων αὐτὸν ὠχρίασεν : « Ὁχρίας », πῶ λέγει ὁ Παπαδόπουλος, « διότι διέγνωσας ὅτι ἀποθνήσκω ; » Στραιωτῆς τῆς Πατριδος ὀφείλω τὴν ζωὴν μου εἰς αὐτὴν· μόνον τῆς οἰκογενείας μου ἢ ἀνάμνησις μὲ κάμνει νὰ πονῶ. »

Ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἀπέθανε τὴν 23 Δεκεμβρίου 1873. Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν συγκίνησις ἐπὶ τῇ εἰδήσει τοῦ θανάτου του ὑπῆρξε μεγίστη. Ἐν Ἀθήναις δὲ οἱ γνωρίζοντες αὐτὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ζητήμασι πατριωτικωτάτην αὐτοῦ δρᾶσιν, ἐθρόνησαν τὴν ἀπώλειαν τοιοῦτου ἀνδρός. Ἡ κηδεῖα του γενομένη ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπῆρξε δημοτελεστάτη, συνοδευόντος τὴν ἐκφορὰν του καὶ τοῦ Βαλῆ

Θεσσαλονίκης Μιδαὰι Παοᾶ, ὄλον τοῦ Προξενικοῦ Σώματος καὶ τουρκικοῦ στρατοῦ, πάντων τῶν σχολείων, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν τουρκικῶν καὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ, μεθ' οὗ ὁ Παπαδόπουλος διετέλει ἐν συνεννοήσει πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς αὐτὸ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς.

Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ χάριν τιμῆς ἐτάφη ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ ὀπισθεν τοῦ ἁγίου βήματος, ὃ δὲ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Βλτικιώτης κατερχόμενος τὸ φέρετρον αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον ἐκάλυψε διὰ τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας.

«Ὁδὲμίαν ἀναφέρομεν ὑπερβολήν», ἔγραψεν ὁ Φιλήμων ἐν τῷ »Αἰῶνι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου, «λέγοντες, »ὅτι ἦτο ὁ μόνος ἐν Ἑλλάδι, ὅστις ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς ἐν τισὶ παλιό- »ροίαις διακυμαίνονται καὶ μεταξὺ τίνων ἐλλίδων καὶ φόβων δια- »βιοῦσιν οὐ μόνον οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου, οἱ »τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης, οἱ τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ »τῆς Ἀλβανίας ἀλλὰ πρὸ παντός οἱ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας »καὶ οἱ τῆς Ρωμανίας. Οὕτως δὸα ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξω- »περικῶν ἀπειργάσατο εἰς πολιτικῆν. Καὶ πῶς ἤθελεν ἄνευ αὐ- »τοῦ ἡ Ἑλλὰς ἀναμυθῆ εἰς τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα, πῶς εἰς τὸ »Μοναστηριακὸν καὶ πῶς εἰς τὸ τοῦ Παιδοκτοχῶν τῶν Ἱεροσολύ- »μων; Ἀλλὰ καὶ δὸα ἄλλα ἀγαθὰ προσεπόρισεν εἰς τοὺς ἀδελ- »φούς μας ἢ εἰς εἰρηνικὴν τροπὴν τῆς πρὸς τὴν ὄμορον ἐπικρά- »τειαν πολιτικῆς μας, ὑπὲρ ἧς οὐ μικρὸν συνετέλεσεν ὁ Γρηγόριος »Παπαδόπουλος, καὶ ταῦτα δὲν θὰ μείνωσιν ὑπὸ τῆς Ἱστορίας »ἀμαρτύρητα».

Τῶν συγχρόνων ἡ μαρτυρία εἶνε πασῶν πιστοτέρα.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

ΑΣΤΕΙΡΕΥΤΟ ΔΑΚΡΥ

(Εἰς τὸ μνημόσυνον τοῦ πατρὸς μου, θανόντος αἰφνιδίως μακρὰν μας).

Ἐπάνω σὲ συντρίμματα ἑνὸς γυρομένου πλοίου
Μὲ πληγωμένη πτέρυγα μικρὸ πουλὶ θρηνεῖ·
Εἶναι μονάχο' κι' ὁ βορρειᾶς μὲ βογκητὸ θηρίου
Ἀγριεμένος ἀπαντᾶ, τοῦ πνίγει τὴ φωνή.

Ἀρματομένο ἔσχιζε τὴ θάλασσα τὸ πλοῖο,
Μαῦρος τὸ ἦρε σίφωνας, γέρνει νὰ βυθισθῆ,
Καὶ τὸ πουλάκι τὸ μικρὸ 'ς τὸ κῦμα μέσ' τὸ κρῦο,
Μαζὺ μὲ τὸ 'περήφανο καράβι θὰ χαθῆ

Καὶ δὲν λυπᾶται τὸ πτωχὸ ποῦ θάπτεται σὲ κῦμα,
 "Αχ! ἔκρουπε 'ς τὰ σιθῆθη του, τὸ πλοῖο κεραυνός·
 'Σ τὸν πόλεμο ἐπήγαινε· τὼρ' ἀπ' τὸ μαῦρο μνήμα,
 Πόλεμο πειὰ δὲν ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ 'ς τοὺς ἐχθρούς.

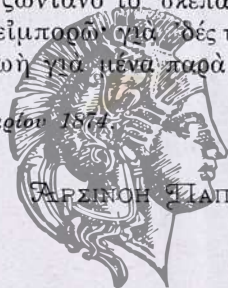
'Εχθροὶ μας εἶναι οἱ Βούλγαροι· ἐπίβουλοι, κρυμμένοι,
 Σὰν ὄρνεα νυκτερινὰ αἶμα νὰ πιοῦν ποθοῦν·
 'Σ τὴ χώρα τὴν Ἑλληνική, τὴν πλέον δοξασμένη.
 Τὰ γαμψοτὰ τὰ 'νύχια των νὰ 'μπήξουν προσπαθοῦν.

Σίφωνας εἶ·' ἡ τύχη των· κάθ' Ἑλληνα ποῦ ξεύρει
 Τ' ἀπόκρουφά των σχέδια μὲ τόλμη νὰ νικᾷ,
 'Εξάπαντος ὥρα κακὴ καὶ μαύρη θὰ τὸν εὔρη,
 'Αρρώστεια ἀνεξήγητη, τὸν παίρνει 'ξαφνικά. ❖❖❖

Καὶ τὸ πουλὶ ποῦ ζωντανὸ τὸ 'σκέπασε τὸ κῦμα,
 Νὰ σᾶς τὸ πῶ δὲν εἴμπορῶν' ὄχι, δὲς τε με! εἴμ' ὄρφανό.
 Τί εἶναι τώρα ἡ ζωὴ γιὰ μὲνὰ παρὰ μνήμα ;

'Εν Ἀθήναις τῇ 30 Ἰανουαρίου 1874.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000023362

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ